

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Waardt, M.J. van de

Citation

Waardt, M. J. van de. (2019, April 3). *De man van 1848 - Dirk Donker Curtius*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/70880> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waardt, M.J. van de

Title: De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Issue Date: 2019-04-03

II

Staatsman

Dirk Donker Curtius

MAN VAN HET MOMENT

Begin 1848 was de politieke en economische situatie in Europa moeilijk. Het giste en revolutes stonden op het punt van uitbreken. De voornaamste oorzaak hiervan was de economische malaise van het einde van de jaren veertig. De directe aanleiding van de onrust vormden niet zozeer de vele misoogsten, die hun hoogtepunt bereikten tussen 1845 en 1847, als wel de gevolgen daarvan. Iedereen was ineens een veelvoud kwijt voor het meest basale levensonderhoud. Hierdoor holde de koopkracht achteruit, waardoor andere markten, onder andere nieuw opkomende industrieën, instortten. Tegelijkertijd ontstond een politieke crisis, toen vooral in Frankrijk en de Italiaanse en Duitse staten steeds grotere groepen liberale hervormingen articuleerden. Zij eisten burgerlijke vrijheden en een groter aandeel in het landsbestuur, onder meer door verruiming van het kiesrecht. De diverse vorsten gaven soms iets toe, maar hielden echte hervormingen af. Ze bleken echter steeds minder in staat om de aanzwellende roep om hervormingen af te houden.¹ De intelligentsia bemerkte de misère van fabrieksarbeiders. In februari 1848 hadden Karl Marx en Friedrich Engels *Het Communistisch Manifest* gepubliceerd, waarin het idee van de klassenstrijd werd opgeworpen. Opkomende nationalistische gevoelens wakkerden de ontevredenheid nog verder aan. Niet voor niets zou 1848 de geschiedenis ingaan als de ‘lente der volkeren’.

De beroering werd eveneens in Nederland opgemerkt: ‘Wij gaan geene vrolijke oogenblikken te gemoet; en 1848 zou weleens een onrustig jaar voor Nederland kunnen zijn’, schreef De Kempener op 2 januari aan zijn vriend en collega-Kamerlid Luzac.² Begin januari barstte een opstand los in Sicilië, die leidde tot een liberale grondwet. Een echte kettingreactie begon toen in februari in Frankrijk een revolutie uitbrak. In Parijs werden vanaf 1847 banketten georganiseerd om de koning en regering op te roepen meer burgerlijke rechten en vrijheden toe te staan. Toen de autoriteiten een van de bijeenkomsten op 22 februari verboden, kwamen ontevreden burgers in opstand. Een dag later trad premier François Guizot af, weer een dag later volgde koning Lodewijk Filips zijn voorbeeld. Na het uitroepen

*Hugo Beyerman, voorzitter van
deliberale Amstelsociëteit.
Door Pieter Fontijn, 1832*

*Dirk Donker Curtius, door
Carel Christiaan Antony Last*

Dirk Donker Curtius

van de Tweede Republiek nam de voorlopige regering een grondwet aan die onder meer voorzag in algemeen mannenkiesrecht. De Franse opstand inspireerde burgers in Italiaanse staten zoals Toscane, Napels, Venetië, Milaan, Modena en Parma, waar revoluties uitbraken. In de Duitse staten werd het onrustig. In Baden braken eind februari opstanden uit en in Berlijn en Beieren zou het spoedig tot een climax komen. Verder naar het oosten zouden Wenen en Hongarije het toneel zijn van revoluties.

Ook in Nederland waren de gevolgen van de economische crisis merkbaar en bestond er politieke ontevredenheid. Op 8 maart diende de regering eindelijk de 27 ontwerpen voor herziening van de grondwet in bij de Tweede Kamer. Deze waren voor de voorstanders van hervorming ronduit teleurstellend. De regering bleek inderdaad alleen administratieve aanpassingen voor te stellen en aan de belangrijkste wensen van de liberalen, zoals uitbreiding van het kiesrecht en ministeriële verantwoordelijkheid, kwam ze niet tegemoet. Thorbecke noemde de voorstellen ‘een klein mager schepje uit onzen ketel. Dat het erbij blijve is, dunkt mij, onmogelijk.’³

Donkers reactie

Donker had in de *Vlissingsche Courant* de omwentelingen in Italië en Frankrijk opgemerkt. Hij waarschuwde de regering snel met toezeggingen voor meer burgerlijke vrijheden en een nieuwe grondwet te komen, anders, zo vreesde hij, zouden in Nederland dezelfde opstanden uitbreken.⁴ Donker was niet alleen in de pers actief, met de gebeurtenissen in Frankrijk in het achterhoofd meende hij dat nu daadwerkelijk actie ondernomen moest worden. Het politieke programma van de Amstelsociëteit, dat de commissie waarin hij zitting had schreef, was nog niet gereed, maar Donker vond dat de liberalen zich nu meer dan ooit moesten roeren. Hij wilde de Amstelso-ciëteit gebruiken om de politieke veranderingen in gang te zetten. Op zaterdag 11 maart schreef hij aan medecommissielid Hugo Beyerman in Amsterdam:

‘Het ogenblik is thans gekomen, dat wij gevolg dienen te geven aan de commissie ons opgedragen; ik heb daarover gisteren met van Dam [*van Isselt*] gesproken, doch hij ligt zoodanig door het Podgegra [*jicht, MudW*] in het bed vastgenageld, dat wij buiten hem om moeten handelen, hoe zeer geneigd zijn zegel zal hechten aan hetgeen wij zullen doen. Eene krachtige en waardige demonstratie, waarbij tevens de orde bewaard blijve, is thans nodig. Spreek voorlopig met de medegecommitteerden te Amsterdam. Het ware niet kwaad, indien wij ons met Thorbecke, Luzac en Kempnaer konden verstaan. De tijd dringt, ik ben ter uwer beschikking.’⁵

Van Dam was lid van dezelfde programmacommissie. Donker had in de eerste maanden van 1848 goede contacten met de oud-Negenman, die al vanaf 1829 Kamerlid was, maar zich steeds meer distantieerde van Thorbecke, die hij te dominant vond. Hij stond bekend als kritisch en non-conformistisch en zou ambities hebben gehad om in 1848 verandering te bewerkstelligen.⁶ Daarnaast gaf Van Dam tussen 1844 en 1849 het blad *Wespen* uit, waarin hij tegen katholieken en andere politieke tegenstanders ageerde. Ondanks dat hij met Donker een belangrijke rol had kunnen spelen, kon hij vanwege jicht in de beslissende maartdagen van 1848 dus niets betekenen.

Begin 1848 onderhield Donker goede relaties met de Amsterdamse Amstelsociëteit. Niet alleen was zijn oud-protegé Gerrit de Clercq secretaris, uit de correspondentie ontstaat het beeld dat hij de Haagse ‘oren en ogen’ van de sociëteit vormde. Hij leek de situatie goed in te schatten; zo riep hij op tot een demonstratie – die binnen enkele dagen daadwerkelijk zou plaatsvinden – en noemde hij de namen van de mannen die amper een week later de grondwetscommissie zouden vormen. Op het moment dat de tegenstellingen tussen Thorbecke en Donker na 1848 zichtbaarder werden en het Amsterdamse deel van de Amstelsociëteit meer in Thorbeckiaans vaarwater kwam, zou de Haagse afdeling onder voorzitterschap van Donkers neef Frans meer hechten aan Donkers lijn. Deze afdeling was de enige van de Amstelsociëteit die na 1848 bleef doorgroeien.⁷

In Baden, Beieren en Pruisen waren ondertussen opstanden uitgebroken en verschillende Duitse vorsten deden toezeggingen om met liberale hervormingen te komen. Dit leidde onder meer in koffiehuisen in Amsterdam en Rotterdam tot verhitte discussies over de politieke actualiteit. Biljetten met revolutionaire kreten werden aangeplakt. Verschillende ministers begrepen dat de voorstellen tot herziening van de grondwet niet voldoende waren om de rust te bewaren. Sommigen van hen opperden om de voorstellen gewoon aan te bieden en de Tweede Kamerleden te vragen om met suggesties voor aanpassingen te komen. Koning Willem II weigerde dit categorisch: een voorstel tot grondwetsherziening moest van hem uitgaan.⁸ Donker wist niet wat zich op paleis Kneuterdijk afspeelde. Op zondag 12 maart hadden diverse Kamerleden zich bij de koning gemeld om hem te overtuigen dat het voorliggende grondwetsontwerp totaal onvoldoende was.⁹ In de ochtenduren van maandag 13 maart deed minister van Financiën Frederik van Rappard hetzelfde. Willem bleef stoïcijns en liet niets los over zijn eigen voorkeur.¹⁰ In diezelfde vroege ochtend kwamen de Amsterdamse burgemeester Pieter Huidekoper en de kolonel van de hoofdstedelijke schutterij naar Den Haag en meldden de koning dat ze niet meer voor de rust in konden staan.¹¹ Ook schriftelijk kreeg de koning onheilspellende boodschappen. De Haagse politiecommissaris Ampt rapporteerde dat de internationale onrust de beurskoersen deed kelderen. Effectenbezitters maakten

zich zorgen over hun financiële situatie en mogelijke hongeroproeren. Volgens Ampt was het tij nog te keren door een ‘vrijzinnige verandering’ van de grondwet. Deze aanbeveling was opmerkelijk voor de anders zeer gezagsgetrouwe en conservatieve politiecommissaris. Tegelijkertijd ontving Willem twee lange brieven van zijn dochter Sophie uit Weimar. Daar was een opstand uitgebroken en ontevreden burgers eisten kiesrecht, persvrijheid en belastingverlagingen. Pas nadat de hertog hervormingen toezegde en het volk toesprak, bedaarden de gemoederen. Zowel de waarschuwende kreet van de commissaris als de moed van de schoonvader van zijn dochter maakte een grote indruk op de koning.¹² Wellicht daardoor nam hij die middag zelf het heft in handen. In een onderhoud met de voorzitter van de Tweede Kamer, Willem Boreel van Hogelanden, verklaarde de koning een ruimere grondwetswijziging toe te willen staan. Hij gaf aan deze stap nu te maken om niet de schijn te wekken dat hij op welke wijze dan ook door de pers of de straat gedwongen werd. Hij had zijn besluit genomen ‘geheel uit eigen beweging zonder daarover met zijn ministers te raadplegen’. Door zich te richten op de Kamer en niet op zijn ministers kon deze ‘hare populariteit [...] behouden’. Boreel gaf de mededeling aan zijn mede-Kamerleden door. Dat de koning toezeggingen had gedaan werd snel bekend, maar velen tastten over de aard ervan in het duister. Aan het eind van de dag wisten nog maar twee ministers dat de koning hen gepasseerd had.¹³

Omdat hij zich op het Lange Voorhout zo dicht bij het vuur bevond, zal Donker het nieuws snel hebben gehoord, maar niet gelukkig zijn geweest met het beroep op de Tweede Kamer. Geestverwanten van hem waren dit eveneens niet. De Amsterdamse politiedirecteur Provó Kluit meldde vanuit zijn stad dat Boudewijn Donker Curtius en Hugo Beyerman een adres aan de koning hadden opgesteld waarin ze hun afkeuring lieten blijken. Advocaat Samuel Lipman illumineerde het Duitse koffiehuis in Amsterdam waar de Amstelsociëteit bijeenkwam. In de ogen van de Amsterdamse politiedirecteur verkoos men Luzac boven Thorbecke, die hij beschouwde ‘te veel kamergeleerde te zijn, om in deze tijdsomstandigheden, nut te kunnen stichten’.¹⁴ Donker wachtte ondertussen tevergeefs op een antwoord op zijn brief die hij drie dagen daarvoor aan Beyerman had gestuurd. Hij voelde aan dat snelle actie geboden was. Op dinsdag 14 maart uitte hij zich tegenover zijn neef Boudewijn zelfverzekerd, er was weinig meer nodig om de liberale eisen ingewilligd te krijgen:

‘Ik heb aan Hugo Beyerman geschreven over hetgeen de Amstel-Sociëteit te doen staat, maar heb nog geen antwoord. Nu komt Sire overmorgen te Amsterdam en hebben maar eenige fatsoenlijke lieden eene petitie in te dienen, om te vragen afschaffing der standen, grooter invloed der Natie, openbaarheid, enz. en bij de minste demonstratie is de overwinning behaald zonder eenige schokken. Laat nu een ogenblik de fondsen rusten en bedenk eene pacifique demonstratie.’¹⁵

Woensdagochtend bevonden kabinetsdirecteur Anthon van Rappard en zijn neef Frederik van Rappard, minister van Financiën en tijdelijk voorzitter van de ministerraad, zich bij Willem II. Tijdens de audiëntie deelde Frederik mee dat hij vond dat de ministers hun ontslag moesten indienen en dat de koning zich voor de grondwetsherziening en de vorming van een nieuw ministerie tot diegenen moest wenden die liberale hervormingen voorstonden. Hij raadde de koning specifiek Luzac aan, die hij een dag daarvoor had gesproken.¹⁶ Om 12 uur lieten de ministers tijdens de ministerraad inderdaad unaniem blijken ontslag te willen nemen. Ze waren verontwaardigd dat de koning zich zonder hun medeweten direct tot de Kamer had gericht en hen daarmee passeerde.¹⁷ Onder de omstandigheden kon Willem II, hoewel het hem speet, weinig anders doen dan hun vertrek accepteren.¹⁸ Enkel van hen waren bereid tot concessies, onder wie Van Zuylen. Hij was verbolgen over de opoffering van ‘zijne getrouwe dienaren’.¹⁹

Nadat de koning het ontslag had geaccepteerd, werd het bericht aan het begin van de middag algemeen bekend. Direct daarna zag de afgetreden minister Van Son een vlag wapperen bij het koffiehuis waar Van Bevervoorde zijn intrek had genomen. Van Bevervoorde plakte de boodschap dat Willem II zijn ministers congé had gegeven onmiddellijk aan op de muren van het koffiehuis en deelde pamfletten met dezelfde mededeling uit.²⁰ Toen Luzac vernam dat de ministers waren afgetreden, riep hij uit: ‘Mijn God! Nu moeten wij er aan!’²¹ Hij kreeg gelijk.

De Tweede Kamerleden waren ondertussen begonnen met de taak die ze via Boreel van de koning hadden gekregen. De voorzitters van de verschillende Kamerafdelingen, onder wie Luzac, besloten de wensen omtrent herziening bij hun medeleden te polsen. De Kamer deelde zich in vier groepen op: liberalen, katholieken en twee groepen met ‘mannen van het midden’. Zij slaagden erin om donderdagochtend een gezamenlijk voorstel te presenteren. Veruit de meeste leden prefereerden het plan van oud-Kamerlid Bruce dat in enkele hervormingen voorzag, maar bijvoorbeeld niet in direct kiesrecht.²² Dit voorstel was inmiddels al ingehaald door de realiteit. De koning zou zijn heil buiten de Kamer zoeken.

Buiten de Kamer om

Woensdag 15 maart zou voor Donker een cruciale dag zijn, die een afloop kreeg die hij niet kon vermoeden. Gefrustreerd door het uitblijven van een reactie van Beyerman, nam Donker de organisatie van de door hem zo gewilde demonstratie zelf ter hand. Wat er op die dag gebeurde, en welke rol Donker speelde, is verhaald door toedoen van Johan Evers, een jonge arts uit Den Haag, later hoogleraar in Leiden. In 1880 haalde hij herinneringen op met de gewezen minister van Oorlog August Weitzel, die als jong officier

de gebeurtenissen in de maartdagen in Den Haag eveneens van nabij had meegemaakt. Evers had medicijnen gestudeerd in Leiden en kende Donkers compagnon Piet Blussé vanuit hun gezamenlijke studietijd. Daarnaast had hij de ziekelijke Van Bevervoorde, die volgens hem ‘borst-lijder’ was, onder zijn patiënten. Even na het middaguur op woensdag 15 maart trof Evers Blussé, die hem uitnodigde hem te volgen naar Donkers woning, waar ze, zoals Blussé het omschreef ‘nieuws zouden zien en hooren’. Evers was nieuwsgierig:

‘Ik was terstond gereed hem te volgen en vond bij den Hr. Donker Curtius eene vrij talrijke vereeniging van warme liberalen. Men sprak over populaire optochten bij fakkel-licht die men wenschelijk achtte des avonds te doen plaatshebben. [...] De Koning zou dan zien hoeveel prijs het volk stelde op liberale hervormingen en meer en meer in Zijne goede gevoelens en bedoelingen worden bevestigd. Over de zaak zelf was men het geheel eens het kwam er slechts op aan die optochten te organiseren. Adrien van Bevervoorde was tegenwoordig en terstond gereed er eene te leveren aan wiens hoofd hij zich zou stellen maar..... hij had geld nodig. Dit werd hem ter plaatse en onder mijne oogen terstond verstrekt.’

Donker had bij de organisatie van de demonstratie een centrale rol:

‘Alles moest natuurlijk ordelijk en vreedzaam toegaan maar – zeide Mr. Donker Curtius – het kan toch geen kwaad als er hier en daar bij de ministers, die nog altijd niet vervangen waren, eene ruit werd ingeworpen.’²³

Al twaalf jaar eerder had Evers hetzelfde verhaal verteld aan het Thorbeckiaanse Kamerlid Van Eck. Toen herinnerde hij zich dat de vergadering bij Donker thuis niet groot was. De Leidse schrijver Jan Kneppelhout – beter bekend onder zijn pseudoniem Klikspaan – was aanwezig.²⁴ Ook de deurwaarder Benjamin Léon was present. Evers meende dat hij een veel beter contact had met de arbeiders van de firma Enthoven dan de liberale burgerheren die zich bij Donker thuis hadden verzameld.²⁵ Zo smeedde een merkwaardige combinatie van liberalen, democraten en radicalen plannen om door middel van een optocht van het kerende tij gebruik te maken.

Met name de aanwezigheid van Léon was opvallend. Hij was nauw betrokken bij de gevangenneming van Petrus Janssen in 1846.²⁶ Hij had tevens een belangrijke rol bij zijn vrijlating in de nacht van 24 op 25 februari. Léon zorgde er mede voor dat Janssen heimelijk in het holst van de nacht buiten de gevangenispoorten werd gebracht.²⁷ Diezelfde ochtend verscheen Léon bij Van Andringa de Kempnaer, die hij waarschuwde dat hij ‘door alle mo-

Amice!

Nader Brieffus-gang Komt de Arris.
Alle Minsters hebben nu de misfijne-
men:-

Lusac is heden ten afdaren by den
Koning geaspen.

De Kamer heeft zich in de rege clats ken-
-deld en de minst liberale Club met
Reinstydan het loofd geest men, also
wy des. Winters londen hebben geest, de
Kamer is liberaal geworden.

Amice jaan feunt

Men is nu in barenood over nieuwe
Ministers. Lusac zit er bittin, enige
namen zyn den geenen, maar wat is er
weinig tevensheid.

Adrespen voor het ogerblik niet
nodig, zy dus ook een Vriend thegenen,
het men ons geens vooachtgeopen is en
de dus maake hun zel blynen.

Vale FF

1ste May 18 Maart
1848.

D. Donker (antw)

gelijke middelen de *gevaarlijke en hoogst compromiteerende publiciteit dier geschiedenis* [zou] *voorkomen*'.²⁸ De vrijlating van Janssen, 'de man met wien de *zeer* hooggeplaatste persoon [*Willem II*, *MvdW*] in eene *uiterst laakbare* betrekking moet gestaan hebben', moest verborgen blijven.²⁹ De tegenwoordigheid van Kneppelhout springt ook in het oog. Blussé kende hem uit hun gezamenlijke Leidse tijd. Beiden deelden een onmiskenbaar literair talent.³⁰ Kneppelhout schreef zeer spaarzaam over politieke onderwerpen en over zijn politieke voorkeur is nagenoeg niets bekend.³¹ Zijn aanwezigheid in een groep van 'warme liberalen' is daardoor opmerkelijk. Curieus is dat Donker opriep tot meer dan alleen een 'pacifique demonstratie', die hij Beyerman een dag eerder nog voorhield. Donker pleitte altijd voor orde en rust, maar toch zal hij zich hebben gerealiseerd dat een door hem zo gewilde liberale hervorming nooit dichterbij was geweest. Een echte voorstander van een rumoerige demonstratie was hij niet, maar om op dit moment bij de koning een beslissing te forceren, waren onorthodoxe methoden nodig.

Donker was snel op de hoogte van het ontslag van de ministers. Diezelfde dag schreef hij aan zijn neef Boudewijn:

'Na den kreeftengang komt de storm. Alle ministers hebben hunne demissie genomen. Luzac is heden ten acht uren bij den Koning geroepen. De Kamer heeft zich in diverse clubs verdeeld en de minst liberale club met [*Faber van*] Riemsdijk aan het hoofd geeft meer dan wij dezen winter zouden hebben geeischt, de Kamer is liberaal geworden. Omnia jam fiunt [*alle zaken zijn nu gedaan*, *MvdW*]. Men is nu in barensnood over nieuwe Ministers. Luzac zit er bitter in, eenige namen zijn hem gegeven, maar wat is er weinig timmerhout. Adressen zijn voor het ogenblik niet nodig, zeg dus ook aan Vriend Beyerman, dat men ons opeens vooruitgelopen is en ik dus maar te huis zal blijven.³²

Donker wist dat Luzac op het paleis was uitgenodigd. Deze had dit zelf die woensdagmiddag van een adjudant van de koning te horen gekregen, toen hij na afloop van de bespreking in de Kamer thuis met De Kempnaer aan het napraten was. Samen besloten ze dat Luzac de koning de instelling van een grondwetscommissie zou voorstellen en dat daarin tenminste Thorbecke en Donker zitting moesten hebben. Ook maakten ze een lijst met mogelijke kandidaten voor het ministerschap. 's Avonds bij de koning bracht Luzac dit advies over. Luzac gaf aan dat hij zelf geen minister wilde worden, wat de koning volgens hem begreep. Thuis bevond zich nog steeds De Kempnaer, die hij bijpraatte over zijn audiëntie. Beide heren waren vooral ingenomen met het feit dat de koning wel brood zag in de benoeming van een grondwetscommissie. Luzac had zich voorgenomen om vroeg naar

bed te gaan, maar werd gewekt door Van Bevervoorde die met een menigte met fakkels voor zijn deur verscheen.³³ De Kempenaer suggereerde naast Thorbecke en Donker een katholiek in de commissie te benoemen. Luzac kon zich hierin vinden.³⁴

De volgende ochtend waren de beide Van Rappards weer bij de koning. Gedrieën bespraken ze de lijst met kandidaten voor de ministersposten en de grondwetscommissie die Luzac en De Kempenaer hadden opgesteld. De koning wilde onder anderen Donker voor de post van Justitie en Gerrit Schimmelpenninck, de gezant in Londen, die hij twee dagen daarvoor had gesproken, voor Buitenlandse Zaken. Thorbecke ontbrak op de lijst met ministers. Wel stond hij op de nominatie om zitting te nemen in de grondwetscommissie, naast Donker en Luzac.³⁵ De laatste meldde zich vervolgens in de middag bij de koning, die hem verzocht om Donker op het paleis uit te nodigen. Luzac ging direct naar hem toe, maar Donker wenste enige uren bedenktijd. Toen Luzac 's avonds om acht uur terugkeerde was De Kempenaer bij hem. Zij hadden samen een nota opgesteld waarin ze adviseerden Thorbecke, Luzac, Donker en De Kempenaer in de grondwetscommissie te benoemen.³⁶

's Avonds togen Luzac en Donker naar de koning. Bij het binnengaan van het paleis troffen ze Boreel, die net de wensen van de Kamerleden had overgebracht, maar hierin was de koning al niet meer geïnteresseerd. Hoewel Luzac formeel degene was die Donker had uitgenodigd, stond niet hij, maar Donker vanaf dat moment op het eerste plan.³⁷ De koning maakte zich zorgen. Demissionair minister De Jonge had de koning gezegd geen garantie te kunnen geven dat hij de rust kon bewaren. Elke reactie van zijn kant zou nieuwe reacties uitlokken en de situatie daarmee instabieler maken. Willem was erop gebrand dat Donker snel het ministerschap op zich zou nemen.³⁸ Donker aanvaardde de portefeuille niet direct – hij wist dat hij hiermee een belangrijke troef in handen had – en probeerde eerst zijn voorstel voor de grondwetscommissie aangenomen te krijgen. Zijn conceptbesluit wilde dat de commissie de wensen van de Kamer 'in overweging' zou nemen. Aan het begin van de week had de koning Boreel nog opgedragen dat het ontwerp 'in overeenstemming' met die wensen moest zijn. Willem aarzelde, hij had tijd nodig en nodigde Donker uit de dag erna terug te komen.³⁹ Daarna had de koning een bespreking met de beide Van Rappards.⁴⁰ Frederik had zodanige bezwaren tegen het conceptbesluit dat hij het evenmin als enige andere demissionaire minister wilde contrasigneren.⁴¹

Er was geen twijfel dat Donker en Thorbecke – die in Leiden zat en niet op de hoogte was van de situatie – zitting moesten hebben in de grondwetscommissie. Thorbecke wilde Luzac en De Kempenaer er het liefst buiten houden, hij meende dat zij als oud-Negenmannen en Kamerleden beter in het parlement de grondwet konden verdedigen. Beiden namen op voor-

N E D E R L A N D E N .

WIJ WILLEM II, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN,
PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Gezien de mededeeling der Tweede Kamer van de Staten-Generaal, houdende verscheidene wenschen ter uitbreiding van Grondwets-herziening;

Overwegende, dat het Onze begeerte is, met het oog op deze mededeeling van een der takken van de Wetgevende Magt, eene gewijzigde Grondwet te doen ontwerpen en voordragen, en tevens Hoofden van Departementen van Algemeen Bestuur te benoemen, gehecht aan de beginselen bij die Grondwet te bepalen;

Overwegende, dat, zoo van de eene zijde Onze bedoeling is, zonder verwijl, alle maatregelen van vooruitgang en verbetering te nemen, van de andere zijde Onze plicht is te zorgen, dat geene laakbare overhaasting tot eene tegenovergestelde uitkomst leide,

Hebben besloten en besluiten:

1°. eene Commissie in te stellen, om, met overweging van de wenschen der Tweede Kamer van de Staten-Generaal, aan Ons een volledig ontwerp van Grondwets-herziening voor te dragen, en om Ons tevens derzelver denkbeelden omtrent de zamenstelling van een Ministerie mede te deelen;

2°. tot leden van gemelde Commissie te benoemen de heeren:

mr. *Dirk Donker Curtius*,

mr. *J. M. de Kempenaer*,

mr. *L. C. Luzac*,

mr. *L. D. Storm* en

mr. *J. R. Thorbecke*.

En zullen afschriften dezes gezonden worden aan de beide Kamers van de Staten-Generaal, aan de Departementen van Algemeen Bestuur, aan den Raad van State, alsmede aan de benoemden, tot informatie en narigt.

'sGravenhage, den 17den Maart 1848.

W I L L E M .

Van wege den Koning,

De Staatsraad, Directeur van het Kabinet des Konings;

A. G. A. VAN RAPPARD.

spraak van Donker toch zitting: Luzac moest erbij vanwege zijn populariteit, en tegen jeugdvriend De Kempnaer schijnt hij te hebben gezegd: ‘ik zal er u ook maar bijplakken’.⁴² Donker wilde de katholieke Negenman Lambert Storm aan de commissie toevoegen, maar Luzac en De Kempnaer ontraadden dit, omdat zij vreesden dat de commissie zo te groot zou worden.⁴³ Vrijdagochtend was kabinetsdirecteur Anthon van Rappard bij de koning om het besluit tot instelling van de grondwetscommissie voor te bereiden. Een uur later sloot Donker aan. Hij stond erop dat de commissie tevens een advies mocht uitbrengen over het te vormen ministerie. Van Rappard was hiertegen, maar Donker wilde het punt niet opgeven. De koning was de discussie zat – ‘het moet erdoor’ – en accepteerde Donkers voorstel.⁴⁴ Het overleg met de koning werd onderbroken door berichten van bloedige opstanden in Wenen, Berlijn en Baden. Uiteindelijk liet Donker Storm toch aan de commissie toevoegen om zo het katholieke smaldeel van de bevolking te vertegenwoordigen. Van de vijf leden die de grondwetscommissie nu telde, was Donker de enige niet-Negenman. Het was opmerkelijk dat de koning en de liberale commissieleden akkoord gingen met een niet-gecontrasigneerd besluit. De liberalen, onder wie Donker, hamerden al jaren op het ministerieel contraseign. Blijkbaar moesten de principes tijdelijk wijken voor pragmatisme. Zelfs tijdgenoten spotten hiermee.⁴⁵

Binnen twee dagen was Donker zo van buitenstaander sleutelfiguur geworden. Zijn snelle opmars kwam ongetwijfeld doordat hij veel doortastender was dan Luzac – volgens Van Zuylen vond de koning Luzac ‘een oud wijf’ omdat hij geen ministerschap wilde aannemen⁴⁶ –, maar wellicht speelde er op de achtergrond meer.

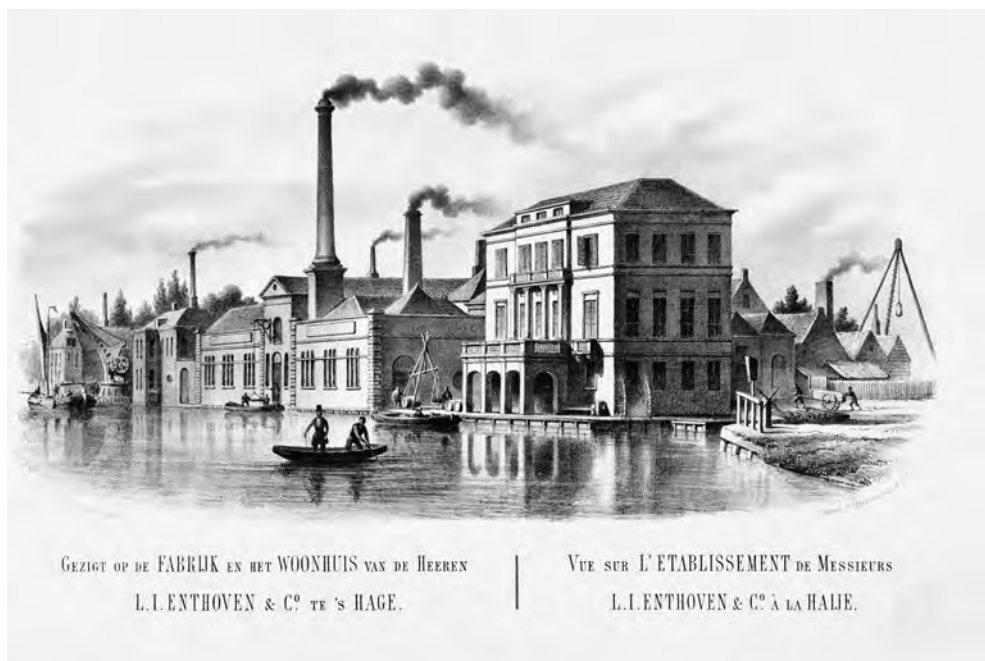
Rol van de radicalen

Verschillende tijdgenoten hadden hun eigen visie op de snel opvolgende gebeurtenissen en hun oorzaken. Zo verklaarde Judocus Smits, de hoofdredacteur van het katholieke dagblad *De Tijd*: ‘Weet gij, wie de revolutie gemaakt heeft? [...] Het zijn Van Bevervoorde, generaal Nahuys, De Kempnaer en Van Vliet. Achter het scherm zaten Donker Curtius, Luzac en Thorbecke.’⁴⁷ Ook Schimmelpenninck, die dinsdag uit Den Haag was vertrokken nadat de koning geweigerd had hem kabinetsformateur en eerste minister naar Brits model te maken, had zijn twijfels. De plotselinge transformatie van Donker, in combinatie met zijn contacten met radicale journalisten, wekte zijn achterdocht:

‘Het gebeurde met Donker en de rol door hem gespeeld is mij steeds raadselachtig gebleven. Heeft hij, in de moeilijke oogenblikken die kort na mijn vertrek uit ’s-Hage waren voorgevallen, wezenlijk dienst

*Demonstratie van Van Bevervoorde in maart 1848.
Door Jacobus Cornelis Wendel, 1854, naar Egbert van Gorkum*

*Arbeiders van de Pletterij van Lion Israel Enthoven liepen mee in de demonstraties in
maart 1848. Door Christiaan Bonifacius van der Tak, 1848*

gedaan, zooals men bij mijne komst te 's-Hage scheen te gelooven, of hebben die diensten, zooals anderen meenen, hierin bestaan, dat hij, na eerst demonstratiën geprovoceerd te hebben en daartoe van verschillende werktuigen te hebben gebruik gemaakt, dezelve toen hij in 't zaâl was heeft gestuit? Dit alles is door mij nog niet te beslissen, hoezeer ik uit veele omstandigheden, aan mij naderhand gebleken, moet opmaken dat hij aan het gebeurde niet geheel vreemd moet geweest zijn.⁴⁸

Die 'demonstratiën' waren inderdaad mede uit de koker van Donker gekomen. Het was bekend dat Van Bevervoorde en Donker vriendschappelijke betrekkingen onderhielden.⁴⁹ Van Bevervoorde had daarnaast nauw contact met de koning. Voor de buitenwacht was het hoogst merkwaardig dat Willem II zich met iemand als Van Bevervoorde inliet: niet alleen stond hij als radicaal te boek, hij was bovendien al diverse keren met justitie in aanraking gekomen. Eind december had hij in *De Burger* ongemeen fel uitgehaald naar de net afgetreden minister Van Hall. Hij noemde hem onder meer gewetenloos, een misdadiger en vergeleek hem met een rat die het zinkende schip verliet.⁵⁰ Op 16 maart veroordeelde de rechtbank in Den Haag hem wegens smaad tot zes maanden gevangenisstraf, een boete van duizend gulden en tien jaar ontzetting uit de burgerrechten. Van Bevervoorde, die door de persprocessen in zekere zin de status van volksheld had gekregen, werd nog drie dagen daarvóór voor advies door de koning op het paleis uitgenodigd.⁵¹ Vijf dagen eerder was hij naar eigen zeggen eveneens bij de koning geweest. In zijn beide kranten verkondigde hij dat hij daar de ruimere grondwetswijziging in gang had gezet. Van Bevervoorde beweerde dat de koning hem had gevraagd om demonstraties te organiseren, zodat hij zich van zijn ministers kon ontdoen.⁵² Van deze mededeling is hijzelf de enige bron, zodat de juistheid ervan twijfelachtig is. Minister Hugo van Zuylen sprak er schande van.⁵³

Zoals gezegd, bevond Van Bevervoorde zich woensdagochtend bij Donker thuis om de optochten voor te bereiden. Die avond zou hij het plan uitvoeren. 's Avonds nam een vergadering van ongeveer 400 arbeiders van de Pletterij van Lion Israel Enthoven, de eerste grote metaalfabriek in Den Haag, het besluit tot een betoging. Van Bevervoorde, die door zijn radicale denkbeelden en aanvaringen met het gezag op steun van de arbeiders kon rekenen, voegde zich hierbij. Onderweg zwol de groep aan met nieuwsgierige arbeiders, burgers, vrouwen en kinderen. Terwijl de groep doeken met teksten als 'Voor Vrijheid en Vaderland' toonde, droegen de arbeiders Van Bevervoorde op de schouders door de Haagse straten.⁵⁴ Politiedirecteur Ampt schetste het tafereel: 'Vergezeld van muziek hieven zij uitbundige kreten aan: leve de koning! Weg met de ministers! Slagersbazen sloegen hier den hoogsten toon aan: "weg met Van Hall, de dood aan Van Hall"

weerklonk door alle straten; deze bende werd opgevolgd door het werkvolk van de pletterij, dat minder tierde en zich ordentelijk gedroeg; een veertigtal vaandels werden rondgedragen en bijgelicht door flambouwen.⁵⁵ De latere generaal en minister van Oorlog August Weitzel sloeg het tafereel op het Buitenhof gade. Hij zag Van Bevervoorde, die hij omschreef als ‘een klein, blond, bleek, nietig manneke’. Bij hem liepen ‘een hoop kwajongens, en ettelijk slecht uitzierende kerels met gemeene tronies die hem nu en dan op hunne schouders namen’. Hij had voor het tafereel geen goed woord over: ‘Het was bespottelijk – In de paleizen nochtans scheen men de zaak anders te begrijpen.’⁵⁶

Een tweede groep, onder leiding van Van Andringa de Kempnaer, voegde zich op het Buitenhof bij de menigte. Onderweg viel de massa theater Diligentia binnen en dwongen de demonstranten de muzikanten mee te lopen. De menigte, verlicht door fakkels en ondersteund door muziek, hield halt bij paleis Kneuterdijk waar ze een ovatie aan de koning bracht. Willem II kwam zijn paleis uit en schudde Van Bevervoorde de hand, nota bene de dag voordat hij voor het lasteren van Van Hall zou worden veroordeeld. Ook trok de groep langs de woning van Luzac, die op dat moment al lag te slapen. Hij schrok zo toen hij de menigte voor zijn huis zag staan dat hij naar verluidt sinds die dag nooit meer de oude is geworden.⁵⁷ Vervolgens stopte de stoet bij het huis van Donker op het Lange Voorhout.⁵⁸ Van Bevervoorde beweerde dat het zijn idee was om Donker hulde te brengen. Hij schreef hem later: ‘Het Volk wist, in waarheid, niet eens uwe woning te vinden...’⁵⁹

Terwijl hij in de ochtend Van Bevervoorde nog had aangespoord om een demonstratie te organiseren, vroeg Donker in de middag aan zijn neef om geen activiteiten meer te ondernemen. Blijkbaar voelde hij aan dat de verhoudingen aan het veranderen waren en dat er weldra een beroep op hem gedaan zou worden. Donker kreeg gelijk. Hij wist inmiddels van het ontslag van de ministers en de uitnodiging van de koning aan Luzac. Had hij dit nieuws van Van Bevervoorde gehoord? Desalniettemin vond er donderdagavond nog een betoging plaats. De samenstelling van de groep demonstranten was echter anders dan de dag ervoor. Er waren veel werklieden op de been, die zich bij de koninklijke manege verzamelden en onder het uitroepen van leuzen als ‘leve de koning’ richting de paleizen van de koning en de prinsen trokken. Onderweg sloten zich bij deze groep letterzetters van de diverse drukkerijen van de stad aan, die oranje sjerpen droegen en vlaggen bij zich hadden. Van Bevervoorde nestelde zich weer aan de voorkant van de stoet en werd net als de dag daarvoor op de schouders rondgedragen.⁶⁰ Ampt meende dat het de bedoeling was om de betoging ordentelijk te laten verlopen, net zoals Donker had gewild. Donker zelf werd die avond weer bezocht, hij ‘boog zich nederig uit het raam’.⁶¹ Kamervoorzitter Boreel constateerde dat hij ‘zijn raam openschoof, met zijn doek wapperde,

terwijl het getier en het geroep van de woeste bende niet ophield'.⁶² De Amerikaanse zaakgelastigde en Donkers vriend Davezac merkte op dat het de tweede avond drukker was dan de eerste. Hij noteerde dat zeker zo'n 8000 man op de been waren.⁶³

Hoewel Donker woensdagmiddag anders tegenover demonstraties stond dan diezelfde ochtend, zullen de beide protesten hem niet slecht zijn uitgekomen. Het was een goed pressiemiddel om de koning te bewegen akkoord te gaan met de samenstelling van de grondwetscommissie die Donker in gedachten had en de keus van de nieuwe ministers aan de commissie over te laten. Net nadat de koning vrijdag het besluit hiertoe had ondertekend, kwam aan het hof het bericht binnen dat prins Alexander, de tweede zoon van Willem II, in Madeira was overleden. Door de hofvrouw verschoof de grondwetsherziening voor de koning naar het tweede plan. Tegelijkertijd zorgde dit ervoor dat weinigen zich expliciet uitspraken tegen Willems besluit om een radicaalliberale commissie met een dubbel mandaat te benoemen. Aan de oproep van het paleis om geen demonstraties meer te organiseren gaf Van Bevervoorde gehoor: vrijdagavond bleef het rustig in de Haagse straten.

Toen Van Bevervoorde op woensdag het nieuws dat de ministers afgetreden waren aanplakte in het koffiehuis waar hij zijn intrek had genomen en het volk in beweging bracht, kondigde Van Andringa de Kempenaer in het Franse koffiehuis dezelfde boodschap aan. Nahuys van Burgst zou ondertussen 'geheime clubs' voorzitten. Allen kregen ongehinderd toegang tot de koning.⁶⁴ Later schreef Van Bevervoorde dat De Kempenaer de koning zou hebben geadviseerd om Donker uit te nodigen op het paleis. Nahuys van Burgst zou hem hierin hebben bijgestaan.⁶⁵ Net als Van Bevervoorde beschouwde De Kempenaer Donker als vriend, in ieder geval noemde hij hem meerdere malen zo.⁶⁶

De vierde persoon die naar de mening van hoofdredacteur Smits achter de ommezwaai van de koning zat, was een zekere Leonard van Vliet. Smits wilde Donker spreken over de wensen van de katholieken ten aanzien van de grondwetsherziening. Van Vliet verzekerde dat hij goede contacten met Donker onderhield en Smits naar hem toe kon brengen wanneer hem dat uitkwam. Niet lang daarna kwam inderdaad de gelegenheid om Donker te spreken: 'Ik krijg zoo even Van Vliet voor den derde maal bij mij, [...] hij komt mij *uitnoodigen* om morgen eene conferentie te houden met Dirk Donker Curtius. Deze is eigenlijk de man.'⁶⁷ Ook Schimmelpenninck noemde Van Vliet als intrigant in het rijtje tussen Van Bevervoorde en Van Andringa de Kempenaer. Hij had sterke vermoedens dat Donker en Van Vliet goede betrekkingen onderhielden. Van Vliet beriep zich tegenover Schimmelpenninck op 'grote diensten' voor Donker. Donker wilde hiervan niets weten, maar het viel Schimmelpenninck wel op dat hij Van Vliet beschermde. Hij concludeerde daaruit dat er wel degelijk iets was voorgevallen tussen beide heren.⁶⁸

Smits merkte over zijn ontmoeting met Donker op: ‘Ik heb van den morgen Dirk Donker gesproken. [...] Hij heeft mij de mooiste beloften gedaan. Maar hij had den tijd niet, om eens op zijn gemak te praten. Hij stond juist op het punt om naar den Koning te gaan, waar hij moest verschijnen om een plan [*voor de vorming van een ministerie, MudW*] aan den Koning voor te leggen.’⁶⁹ Van Vliet bemoeide zich nadrukkelijk met de gebeurtenissen. Zo noemde hij Luzac een aantal namen voor de ministersposten, onder wie Donker voor Justitie, en voor de commissie tot grondwetsherziening, waarvoor hij mede Donker op het oog had: ‘Voor ieder dezer namen heb ik eene bijzondere reden.’ Op 15 maart had Van Vliet ‘eene zeer langdurige audientie’ met prins Frederik gehad, waarin hij dezelfde namen had genoemd.⁷⁰ De volgende ochtend, 16 maart, verscheen Van Vliet in alle vroegte bij Luzac thuis. De Kempener was toen bij hem aanwezig. Beiden raadden Van Vliet af om in dit stadium namen van kandidaat-ministers te noemen of demonstraties te organiseren.⁷¹

Prins Frederik vroeg een paar dagen later aan zijn oud-secretaris Van Assen om Van Vliet bij hem weg te houden, omdat deze hem lastigviel. Van Vliet drong zich overigens wel vaker op.⁷² Van Assen noteerde desalniettemin: ‘De Prins was getroffen door de schranderheid van dien kleinen man en over zijn kennis aan elk staatsgeheim.’⁷³ Klaarblijkelijk werd hij toch op een zijspoor gezet. Enkele dagen nadat Van Vliet voor Smits een afspraak bij Donker had geregeld, was hij geen intermediair meer. Smits merkte op: ‘Van Vliet is uit de baan gekegeld. Hij weet er niet meer van.’⁷⁴ De eenvoudige wijze waarop Van Vliet in de eerste maartdagen contacten legde, is net zo opmerkelijk als de snelheid waarmee hij weer uit de *inner circle* verdween. Van Vliet kreeg uiteindelijk volledig eerherstel: in 1875 werd hij benoemd tot procureur bij het Hooggerechtshof in Batavia.⁷⁵ Er zijn geen aanwijzingen dat Van Vliet zich actief heeft beziggehouden met de organisatie van de demonstraties. Wel had hij waarschijnlijk weet van chantagepogingen aan het adres van de koning.

De zaak-Janssen, in het vorige hoofdstuk besproken, was bij Van Bevervoorde en Van Andringa de Kempener maar al te goed bekend. Volgens De Kempener was uitgever Van Gorcum, die de vrijlating van Janssen had gezien, zo verbolgen over het vermeende onrecht dat hem was aangedaan, dat hij de hele affaire in de publiciteit wilde brengen en een nieuwe grondwet wilde afdwingen. Met een afkoopsom weerhield De Kempener hem hiervan. Donker zelf was al in 1845 door Janssen benaderd en zal via Van Bevervoorde en De Kempener ongetwijfeld op de hoogte zijn gebracht van de vrijlating van Janssen, zijn voornemen om de zaak in de openbaarheid te brengen en het zwijggeld dat de koning hem had aangeboden. De Kempener schreef het aan zijn eigen overredingskracht toe dat de koning zich onthield van de oude ministers en mannen als Donker, Luzac en Thorbecke aan het bewind bracht.⁷⁶ Of dat echt zo is, is maar zeer de vraag. Donker,

29 October 1848.

N° 17

N° 22 Maart 1848

Wij Willem II, bij de gratie Gods
Koning der Nederlanden, Prin-
van Oranjer Nassau, Groot-Hertog
van Luxemburg, enz. enz. enz.

Alzoo bevelen, en bevelen te
maken.

Van Grooten Mr. Ch. W. de Jonge Van
Compensatie en land, wordt, op zijn ver-
zoek, evenwel ten belage van land, als schied,
der Van Justitie, onder de landartuiging
voor de veld en gerechtigde dienschen van
ons in aan het Gjk bevelen.

Art. 2.

De Lydelijke Waarneming der functies
van Minister van Justitie, wordt opges-
dragen aan den Meester Mr. Dirk Donkers
Justitie.

In hulle afschrijvingen, dezel worden
gehandeld aan het Departement van Justitie,
aan Mr. Ch. W. de Jonge Van Compensatie
en land, aan den Meester Mr. D. Donkers
Justitie, aan de Hoofden, van de overige
Departementen, van de Gemeentebesturen &
Kollagen, aan de beide Kamers der
Staten Generaal, als mede aan den Raad
van Minister, tot informatie, naught
in Gravenhage, den 29 October 1848.

Wij Willem

Van me den Koning
De Staatsraad, Directeur
van het Kabinet des Konings,
Wt/sch van Rappard.

Accordeert met de zalf. Origineel
De Staatsraad,
Directeur van het Kabinet des Konings.

Alzoo bevelen

Van de Minister

Luzac en Van Bevervoorde hadden rond deze tijd meer contact met de koning. Ook deurwaarder Benjamin Léon, die op woensdag 15 maart bij de bijeenkomst bij Donker was, was nauw betrokken bij de vrijlating van Janssen. Via De Kempenaer had Donker daarnaast hoogstwaarschijnlijk weet van de affaire rond Boers en Bouwens van der Boyen – een zaak waar hij als advocaat in 1820 nog zijdelings bij betrokken was.⁷⁷ Bouwens kwam in de binnenlanden van Nederlands-Indië in aanraking met Van Andringa de Kempenaer en vertelde hem het gebeurde. Generaal Nahuys van Burgst kwam door contacten met Bouwens en De Kempenaer in Indië achter de compromitterende verhalen over Willem II. Bovendien was hij degene die ervoor zorgde dat Janssen het land verliet. Voor de koning speelde Nahuys daarom een cruciale rol om de affaire geheim te houden.⁷⁸ Mede door deze connecties in radicale kringen had Donker zich een positie verworven als lid van de grondwetscommissie, en daar kwam spoedig een belangrijke functie bij.

Benoeming tot minister

Minister De Jonge van Campensnieuwland van Justitie vond dat hij zelfs als demissionair bewindspersoon onmogelijk kon aanblijven omdat hij de rust niet kon garanderen en niet ‘de man van het oogenblik’ was.⁷⁹ Hij gaf de koning stellig te kennen dat hij zich na 19 maart niet meer als minister beschouwde.⁸⁰ Donker weigerde om ‘definitief’ minister van Justitie te worden, maar over een waarneming van ministerschap had hij zich niet expliciet uitgelaten.⁸¹ Van Rappard was daar verbolgen over. Hij vond ‘dat zij den Koning wel van de wal in de sloot hielpen, maar hem er niet uit helpen’.⁸² De aarzeling om minister te worden zal met meer dan bescheidenheid te maken hebben gehad. Advocaten die zitting namen in de grondwetscommissie en een bloeiende advocatenpraktijk hadden, beschouwden de beperkingen die een ministerschap met zich meebracht als serieus. De Kempenaer redeneerde bijvoorbeeld dat zelfs een tijdelijke kabinetspost financieel problemen op zou leveren, aangezien hij geen zaken kon aannemen en geen rentenier was. Donker zou zich mede bezwaard hebben gevoeld om de portefeuille van Justitie op te pakken omdat zijn broer Willem al president van de Hoge Raad was. Thorbecke meende dat het hem in ieder geval belette om het ministerschap definitief te aanvaarden.⁸³ Op zondag 19 maart ging Donker uiteindelijk akkoord, en een dag later, net een week nadat Willem II had aangegeven een liberale grondwet te willen, werd hij benoemd tot minister van Justitie ad interim. Donker gaf aan ‘geene reactie te bedoelen, maar rust en orde te willen handhaven’.⁸⁴ Zijn benoeming was strijdig met het besluit van vrijdag, dat immers de commissie de opdracht gaf te adviseren over de samenstelling van het nieuwe ministerie.

Ook hier won Donkers pragmatisme het van de strikte interpretatie van de wet.

De reacties op Donkers ministerschap waren bijna unaniem positief. De daadkracht die hij de dagen ervoor had getoond en het vertrouwen dat hij de enige was die de onrustige situatie kon beteugelen, zorgden dat zelfs diegenen die niet tot het liberale of radicale kamp behoorden zijn aanstelling met instemming begroetten. Aftredend minister van Koloniën Baud noemde de benoeming van Donker ‘geruststellend’. Hij had vertrouwen dat Donker in het bewaren van de rust meer succes zou hebben dan De Jonge, die door constante aanvallen in de pers weinig meer kon bewerkstelligen.⁸⁵ Aeneas Mackay, de latere vicepresident van de Raad van State die als aanhanger van Groen van Prinsterer als behoudend te boek stond, zag toch wel iets in de benoeming van Donker: ‘Het konde heel wat minder. Verwacht veel goeds van hem.’⁸⁶ Van Zuylen betuigde zich ‘zeer tevreden’ met Donkers benoeming, vooral omdat het nu aan hem was om de rust te bewaren.⁸⁷ De afgetreden minister Van Son toonde zich verheugd. Donkers benoeming ‘gaf wederom eenige vastheid en kleur aan de Regering’.⁸⁸ Schimmelpenninck signaleerde dat Donker met de nodige bravoure aan de slag ging:

‘Donker, wien het aan geen veerkracht en vlugheid hapert, bleek mij extra bruikbaar te zijn om tijdelijk in dringende oogenblikken nut te stichten, doch meer geschikt om in zulke irreguliere tijden van crisis behulpzaam te zijn, dan om met bedaard overleg in ordinaire tijden te administreeën. Warm en driftig van temperament, is hij meer de man van destructie dan van reconstructie. Op onvoldoende gronden wilde hij, bij zijne warme denkbeelden van vooruitgang, het tijdelijk ministerie reeds deels in beloften, deels in herschepping van ons staatshuishouden wikkelen, terwijl het daarentegen klaarblijkelijk tot de vaststelling der constitutie de zaken slechts dragende moest houden, ongelukken voorkomen en wachten met te reorganiseeren totdat men iets definitiefs zoude bezitten.’⁸⁹

Het vermoeden van Schimmelpenninck dat Donker als tijdelijk minister meer wilde dan ‘op de winkel passen’, en een duidelijk hervormingsprogramma op tafel wenste te leggen, bevestigde Donker anderhalf jaar later zelf. Hij zei dat hij bij de ontmoeting met de koning op 17 maart ‘onmiddellijk’ op papier het programma van een nieuw te vormen ministerie meebracht. Hij achtte het essentieel dat de koning wist wat de beginselen van de nieuwe ministers waren. ‘Dit stuk’, zo schreef Donker in privécorrespondentie, ‘is nimmer publiek geworden.’⁹⁰

Op het ministerie was het gevoelen ten aanzien van het aannemen van het ministerschap hetzelfde: ‘De aanvaarding van het Departement van

Justitie door den Heere Mr. D.D. Curtius heeft algemeen genoeg gegeven, en vertrouwen ingeboezemd in de tegenwoordige ogenblikken van spanning.’ Van Bevervoorde had in het weekend in *Le Courrier Batave* een oproep gedaan om weer een demonstratie te houden, maar van radicale ‘snoeshanen’ waren ‘de weldenkenden volkomen [...] verzadigd’. Donker was de juiste persoon om de ‘Bevervoordsche optogten en demonstraties’ te verhinderen.⁹¹ Het beeld dat door de aankondiging van een grondwetscommissie waarin Thorbecke en Donker zitting hadden de dreiging van verdere demonstraties en opstootjes goeddeels geweken was, kwam eveneens naar voren in het verslag van de procureur-generaal bij het gerechtshof in Zuid-Holland Junius van Hemert, tevens conservatief Eerste Kamerlid. Hij meldde de nieuwe minister dat de aangekondigde grondwetsherziening ‘gunstig op de stemming der gemoederen heeft gewerkt’.⁹² Zelfs de aan de koning loyale Haagse directeur van politie Ampt was onder de indruk van de daadkracht waarmee Donker zaken oppakte. Een week eerder had hij nog gewaarschuwd voor de banden tussen Donker en Van Bevervoorde, nu stelde hij zich ten opzichte van zijn nieuwe minister dienstbaar op.⁹³

Op dinsdag 21 maart, tijdens de eerste ministerraad waar Donker aanwezig was, bedankte Van Zuylen hem ‘dat hij in een allerneteligst oogenblik niet gearzeld heeft, op ’s Konings roepstem, een allegewigtigst portefeuille op te neemen, en de Regeering te aanvaarden’. De overige aanwezige ministers sloten zich bij die woorden aan.

‘De Heer Donker Curtius zegt aan die verklaring gevoelig te zijn. Hij heeft begrepen, juist aan het haghelijke van het moment, zijne dienst niet te mogen weigeren. Hij verzekert de Heeren dat hij, al wat in zijn vermogen is, aanwenden zal om de orde te bewaren, en de onruststokers, ook bepaaldelijk in de residentie, te keer te gaan.’⁹⁴

Vertrouwen van de koning

Enkele dagen eerder was diezelfde Van Zuylen nog verbaasd dat Donker het ‘primus-schap’ van de grondwetscommissie kreeg. Hij vreesde dat de koning hierdoor zelf het doodvonnis van de monarchie had getekend.⁹⁵ Donker was echter een monarchist en Willem zou hier spoedig van overtuigd raken. Toch was Donkers plotselinge *rise to power* meer dan opmerkelijk. Nog aan het begin van de week, op de dag dat Willem Kamervoorzitter Boreel vertelde dat hij akkoord ging met een grondwetsherziening, meldde de Haagse politiedirecteur Ampt dat hij sterke vermoedens had dat de scherpste artikelen in *Asmodée*, een krant van Van Bevervoorde, uit de pen van Donker vloeiden.⁹⁶ Donker was afgaande op zijn compagnon Blussé ‘de meest populaire man van dien tijd’.⁹⁷ Naar die populariteit was

Ex. 10 Maart 1848
649

SIRE

ER ZIJN ZAMENSPOANNINGEN TEGEN
HET GEEERBIEDIGD HOUD VAN
NEERLAND.

WEES WAAKZAAM!!

EN SLAAT DEZE WENK NIET IN DE
WIND!!!!

BINNEN KORT ZAL HET OORBREKEN.
ZOR'S VOOR GELD NAAR BUITENLANDS

EEN LID VAN HET GEHEINE
FEDTESPAN - WAARSCHUWT U. -

WEES WAAKZAAM!

BINNEN KORT ZAL HET TE
ZAAT ZIJN!!!

MAART 8 - 48.

Koning Willem II stond in maart 1848 van verschillende kanten onder druk,
getuige ook deze dreigbrief

Willem II op zoek. Daarnaast bezat Donker de doortastendheid waarnaar de koning in de onzekere maartdagen verlangde. Hoewel het Luzac was die de koning een grondwetscommissie met niet-Kamerleden adviseerde, trok Donker al snel het initiatief naar zich toe en bemoeide zich actief met de invulling ervan. Hij bood hem naar eigen zeggen zelfs een programma voor het nieuwe ministerie aan. Donker was voor Willem II de juiste man op het juiste moment:

‘Tegenover WILLEM II trad DIRK DONKER op als een man van kracht. Hij was niet tot het staatsgezag, maar het staatsgezag tot hem genaderd. Vond de Koning in LUZAC geen steun, hij vond die wel in den nieuwen hem aangewezen en door hem met vertrouwen aangenomen raadgever. Was LUZAC weifelend, zwaartillend, zenuwachtig, DIRK DONKER was nooit verlegen een besluit te nemen, al moest hij later op een ondoordacht besluit terugkomen.’⁹⁸

Willem II was in die maartdagen een zenuwinzinking nabij. Op de dag nadat hij de Kamervoorzitter had laten weten akkoord te gaan met een liberale grondwet, drukte hij aftredend minister Van Son snikkend de hand, ondertussen wekladend: ‘Van Son, wat is er veel gebeurd sinds eenige dagen!’ De koning zat erg in over zijn populariteit en maakte een zenuwachtige indruk. Hij had dringend nieuwe ministers nodig: ‘Gisteren en heden morgen heb ik den Heer Luzac daarover in conferentie gehad, en heden 8 uren komt hij wederom bij mij. Ik doe wat ik kan.’⁹⁹ Ook de buitenwacht viel op dat angst de koning leidde.¹⁰⁰

Het lukte Donker in korte tijd het vertrouwen van de koning te winnen. Tot die tijd werden zijn motieven met achterdocht bekeken. Onder meer vanwege zijn betrekkingen met de Groningse radicalen associeerde men hem met antimonarchistische sympathieën. Zijn constante oproepen tot grondwetsherziening, zijn open brief naar aanleiding van het Negenmannenvoorstel en zijn driftige karakter zullen het voor tijdgenoten niet aanmerkelijk hebben gemaakt dat Donker de beste waarborg voor een monarchale staatsinrichting zou zijn. Donker zelf sprak dit overigens altijd tegen. Zo had hij al in 1840 gesteld dat zijn *Proeve eener nieuwe grondwet* ‘monarchaler’ was dan het ontwerp van Thorbecke. De vicepresident van de Raad van State, de conservatieve baron Henri van Doorn van Westcapelle, kon zich maar moeilijk verenigen met de liberale ommezwaai.¹⁰¹ Hij weigerde af te treden, maar accepteerde de nieuwe liberale orde ook niet. Hierop ontsloeg Willem II Van Doorn op 26 maart zelf. Blussé verklaarde dat het ontslag van Van Doorn een direct gevolg was van Donkers bemoeienis. Op een van de eerste dagen na zijn aantreden vroeg Willem Donker op de man af of hij republikein was en zijn troon omver wilde werpen. Donker ontkende in alle toonaarden: ‘Ik zie in het constitutioneel koningschap den eenig

mogelijken waarborg in dit land tegen eene oligarchie die de individuele en politieke vrijheden belaagt en tegen de rampen der onderlinge jalouzij van regeerzuchtigen.’ Hoe hij waarborg bedoelde, zou later dat jaar bij de behandeling van de grondwetsherziening in de beide Kamers in zowel theorie als praktijk blijken. Tijdens zijn onderhoud met Willem lukte het hem te overtuigen dat hij in het geheel niet afkerig tegenover de kroon stond. Volgens Blussés overlevering antwoordde de koning opgelucht: ‘Die woorden [...] behagen mij meer dan ik kan zeggen. Ziedaar mijne hand. Ik geloof en vertrouw U. Niemand zal ons meer scheiden.’ Donker wilde weten wie de achterdocht van de koning gevoed had. Na wat talmen bekende de koning dat dit de vicepresident van de Raad van State was. Donker reageerde meteen:

‘Welnu, Sire! tusschen hem en mij moet Uwe Majesteit kiezen. Zal in deze omstandigheden de publieke zaak door mij gediend kunnen worden, zoo moet ik en in den Raad van State en aan het Hof gewaarborgd zijn tegen verdere ondermijning en verdachtmaking door een zoo hoog geplaatst en invloedrijk persoon. Blijft Uwe Majesteit, die mij weinige dagen geleden tot zich riep, mijne diensten verlangen, dan moet de heer van Doorn worden verwijderd.’

De koning zegde Van Doorn direct hierna ontslag aan. Blussé tekende op dat vanaf dat moment ‘koning Willem II en Mr. Dirk Donker Curtius vrienden [waren] geworden in den waren zin des woords’.¹⁰² Het was niet verwonderlijk dat Donker zich zo tegen Van Doorn keerde: hij had een lange staat van dienst en gold als vertegenwoordiger van het regime onder Willem I. Hij was daarnaast een vertrouweling geweest van de door liberalen zo gehate Van Maanen.¹⁰³

Juiste man

Donker had zijn kaarten goed gespreid. Via de commissie van de Amstelsociëteit die een politiek programma voorbereidde, probeerde hij de publieke opinie en de koning te beïnvloeden. Daarnaast had hij contacten met radicale journalisten, zoals Van Bevervoorde, die hij voor zijn karretje wist te spannen. Hij probeerde via de kolommen van de *Vlissingse Courant* invloed uit te oefenen. Ten slotte was hij als advocaat in politieke rechtszaken actief, waar onder meer de persvrijheid in het geding was. Zijn pleidooien haalden regelmatig de voorpagina’s van de kranten. Mede hierdoor heeft hij in de maartdagen van 1848 een centrale rol gespeeld. In een paar dagen transformeerde hij van politieke buitenstaander naar centrale politieke actor. Voor 1848 werd Donker van verschillende kanten zowel bekritiseerd

als geprezen voor zijn juridische deskundigheid – vooral zijn pleitredes maakten indruk, veel meer dan zijn schriftelijke betogen en exegeses –, maar dit strekte niet als belangrijkste aanbeveling voor zijn benoeming in de grondwetscommissie. Deze was veel meer door zijn reputatie dan door zijn competenties ingegeven. Hij werd algemeen beschouwd als de vertegenwoordiger van de grotendeels buitenparlementaire liberale beweging die voorstander van directe verkiezingen was.

Donker kwam in de grondwetscommissie op voorspraak van Luzac, maar Van Andringa de Kempnaer en Nahuys van Burgst beweerden dat zij verantwoordelijk waren voor Donkers uitnodiging op het paleis. In elk geval hebben Donkers contacten met zowel de boven- als de onderwereld zijn opmars bespoedigd. De onoverzichtelijke situatie, waarin intriganten de deur bij de koning platliepen, de koning vreesde voor onthullingen, opstanden waren in het buitenland en demonstraties in Den Haag, dreef Willem steeds verder in het nauw, totdat Donker zich aandiende. Dat hij goede contacten met die intriganten had en op de hoogte was van de chantagepraktijken, wist de koning wellicht. Dat hij bij de organisatie van de demonstraties een stevige vinger in de pap had, wist hij uiteraard niet. De mix van Donkers kennis van hofgeheimen en zijn kordate optreden bleek cruciaal. Uiteindelijk had de koning geen andere keus. Hij was makkelijk beïnvloedbaar en Donker was een goede beïnvloeder. Luzac introduceerde Donker weliswaar bij de koning, maar de laatste nam al bij de tweede ontmoeting zelf het roer ter hand. Door het besluit van 17 maart, dat hij initieerde, trad minister De Jonge af. Hierna had Willem II dringend een nieuwe minister van Justitie nodig en het lukte Donker om binnen korte tijd het vertrouwen van de koning te winnen. Dit ging zelfs zover dat Willem II op aangeven van Donker een van zijn vertrouwenspersonen de wacht aanzegde. Bij het heenzenden van Van Doorn zal ongetwijfeld hebben meegespeeld dat Donker zich realiseerde dat de Raad van State advies moest geven over de wetsvoorstellen ten aanzien van de grondwetsherziening. Met een conservatieve vicepresident waren de voorgenomen hervormingen wellicht al in een vroeg stadium gestrand.

In hoeverre de dreigende openbaarmaking van de affaire-Janssen de directe reden is geweest voor de beslissingen van de koning, zal wel nooit helemaal opgehelderd worden. Feit is wel dat Donker in die maartdagen een bijzondere plaats innam. Aan de ene kant was hij een gerespecteerd advocaat, een publieke figuur die op gelijke voet stond met Kamerleden als Luzac en De Kempnaer. Aan de andere kant was hij goed ingevoerd in de Haagse radicale onderwereld en op de hoogte van de zaken die Willem uit het daglicht wilde houden. Dit verschafte hem een machtspositie. Waar Willems vaste adviseurs een voor een niet tegen de omstandigheden bleken opgewassen, en de koning door chantage en opstanden almaar wanhopiger werd, leek Donker grip op de situatie te hebben en toonde hij daadkracht

waar anderen twijfelden. Donker had zijn contacten met de radicale onderwereld, zijn inzicht en doortastendheid in maart 1848 zodanig te gelde gemaakt, dat Willem II voor zowel de grondwetscommissie als het ministerschap van Justitie niet om hem heen kon. Hij bleek zelf het ‘timmerhout’ te zijn waar hij in de brief naar zijn neef Boudewijn over had gesproken.

Hoewel Donker nu met een plek in zowel het kabinet als in de commissie en met het uitgesproken vertrouwen van Willem II een stevige positie had, moest zijn belangrijkste taak nog beginnen: het bewaren van rust en orde, met de grondwetscommissie tot een goed ontwerp komen en deze door de Kamers van het parlement loodsen. Ook moest hij als minister afstand nemen van enkele van zijn radicale vrienden.